

(3) 1919: ILO legitimerar ojämlikhet

[...] the prospects for a "policy change" coming about in the ILO are poor in a short time perspective. However, by utilizing a *variety of strategies* in a consistent way, the future for a gender responsive policy in the ILO is more optimistic.

Ann Therese Lotherington & Anne Britt Flemmen, 1991

Första världskriget skulle ifrågasätta tidigare uppfattningar om kvinnor och arbete. Fastän många kvinnor under kriget hade fått prova på tillfälligt arbete utanför hemmet, ideellt eller betalt, blev resultatet inte en minskad genusarbetsdelning utan snarare det motsatta. Arbetsdelningen blev under kriget omorganiserad och kvinnor fick de minst kvalificerade arbetena. Efterkrigstiden såg en fördjupning av denna förnyade genusarbetsdelning under inflytande av en ideologiskt färgad, nostalgisk längtan efter att sätta familjen i centrum, i kombination med en ekonomisk efterkrigsdepression. Genusarbetsdelningen ska inte förväxlas med antalet kvinnor i lönearbete. Detta kunde öka inom ett flertal områden. Arbetsdelning mellan kvinnor och män handlar om segregering (både i det avlönade och oavlönade arbetet), lönearbete handlar om att få penninginkomster; båda handlar om arbete. De behandlas ofta integrerat. Kampen om de avlönade arbetstillfällena var därtill en fråga om det legitima företrädet till de bättre avlönade arbetena med högre status. Män såg sina monopol på de bästa arbetena ifrågasatt av kvinnor och gjorde efter kriget vad de kunde för att försvara sig mot konkurrensen. Så hade det varit redan före kriget. Män betonade företrädesrätten till bättre arbeten och en position som familjeförsörjare efter kriget. Men kvinnor behövde lönearbete, inte minst de många krigsänkorna. Spänningar på arbetsmarknaden kvarstod.¹

Strax efter kriget, i början av år 1919, bildades International Labour Organisation (ILO), som en del av fredsfördraget i Versailles. ILO kom att integrera

1. T ex Higonet m fl 1987; Glucksmann 1990; Wikander 1994.

ras i Nationernas förbund, dock med en egen organisationsstruktur. Den nya organisationen ILO fick bland annat som sin uppgift att utforma och sprida internationella konventioner om arbetsmarknaden. ILO kom till av framförallt två anledningar: för att den internationella konkurrensen inte skulle snedvridas av alltför olika villkor mellan länder och för att medverka till fred på det sociala området. Orden ”social rättvisa” kom att symbolisera ILOs intentioner. Organisationens korporativa uppbyggnad – som delade inflytandet i den beslutande församlingen mellan tre parter, representanter för stater, arbetsgivare och fackliga företrädare – var en unik konstruktion.²

Redan före kriget – år 1906 – hade två internationella arbetarskyddskonventioner formulerats och antagits av en diplomatisk kongress i Bern, i vilken statliga representanter från många europeiska länder deltog. Den ena konventionen innebar ett nattarbetsförbud för kvinnor i industriellt arbete som specificerade hur sent kvinnor fick arbeta på kvällar och hur tidigt på morgnar samt hur lång deras sammanhängande vila skulle vara varje dygn. Detta förbud hade förberetts och framförhandlats på initiativ av en pseudoofficiell lobbyförening för spridandet av internationella konventioner på arbetsmarknaden, L'association internationale pour la protection légale des travailleurs (the International Association for Labour Legislation eller die Internationale Vereinigung für gesetzlichen Arbeiterschutz), med säte i Basel. Den nya arbetsrättsligt inriktade organisationen International Labour Organisation, med en långt större legitimitet än den i Basel, övertog detta nattarbetsförbud för kvinnor som en internationell konvention och skulle fortsätta att sprida det under hela 1900-talet.³

Nattarbetsförbudet för kvinnor kom att antas i de flesta länder som anslöt sig till Nationernas förbund år 1919. Det spreds sedan utanför den gruppen av länder. Förbudet gäller idag i många av världens fattiga länder. Det har därtill bidragit till att definiera kvinnors och mäns behov och positioner på

2. Solano 1920 ger en inifrånsyn genom bidrag från flera som deltog i förhandlingarna efter att ILO grundats; Phelan 1925; "social justice", Johnston 1970:8ff; Riegelman & Winslow 1990:1.

3. Se också kap 13; "Congrès international pour la protection légale des travailleurs tenu à Paris au Musée Social du 25 au 28 Juillet 1900. (Cette étude est due à notre collaborateur M. André Lichtenberger)", *Musée Social, Bulletin mensuel*, Année 1900, No 8. Août: 261–296, hädanefter = *Congrès ... des Travailleurs*, Paris 1900 II; Brevhuvud 1905, Mapp: Denkschrift, Frauen, Nachtarbeit, 10 400, Pre-ILO, The Archives Unit of ILO, Genève; Périgord 1926: 65; Shotwell Vol. 1 1934:476; Observera att flera andra kongresser och organisationer redan under kriget varit involverade i att förbereda ett internationellt samarbete efter kriget. Johnston 1970:8ff; *Night Work of Women in Industry* 2001.

arbetsmarknaden som olika. Det hjälpte till att skapa och upprätthålla en genusarbetsdelning främst på arbetsmarknaden men även beträffande det oavlönade arbetet. Hemarbete för familjens behov förblev under den största delen av 1900-talet kvinnors ”plikt”. Nattarbetsförbudet har ansetts ge kvinnor bättre arbetsvillkor än de annars skulle ha kunnat uppnå.

Bakgrunden: fredsförhandlingarna i Paris

Ett krig är inte lätt att avsluta. Fredsförhandlingarna i Versailles efter första världskriget blev en utdragen process. En av de tre arbetsgrupper som tillsattes i januari 1919 i samband med förhandlingsarbetet var Commission of Labour Legislation. Den leddes av den nordamerikanske fackföreningsledaren Samuel Gompers. Han var positiv till särlagar för kvinnor. Kommissionen arbetade med frågor som rörde möjligheten att reglera arbetsmarknaden internationellt och utredde grundandet av International Labour Organisation.⁴

Under detta förberedande arbete vände sig opinionsbildande grupper till kommissionen för att få gehör för sina åsikter. Några av dem ville påverka behandlingen av kvinnor. Bland de först anlända och mest inflytelserika fanns Margaret Bondfield, betydelsefull i den engelska fackföreningsrörelsen, samt Mary Macarther och Sophy Sanger. Macarther var ledare för en stor brittisk fackförening för kvinnor, National Federation of Women Workers. Tillsammans med Bondfield var hon ledande i både Women's Trade Union League och Women's Industrial Council i Storbritannien, som länge understött särlagar för kvinnor parallellt med arbete för att förbättra kvinnors arbetsmiljö och -villkor. Sanger hade bland annat deltagit i grundandet av den brittiska sektionen av International Association for Labour Legislation, organisationen bakom 1906 års Bernkonvention, det vill säga det internationella nattarbetsförbudet för kvinnor. Dessa tre var oreserverat positiva till ett fortsatt nattarbetsförbud för enbart kvinnor.⁵

Också andra ville påverka. Den stora internationella kvinnoorganisationen International Council of Women (ICW) framförde sina delvis motsäggelsefulla krav. Rådet ville se samma möjligheter för män och kvinnor, vilket

4. Johnston 1970:12ff.

5. Sanger 1920; Kessler-Harris 1982:208f; Mappen 1985; Riegelman & Winslow 1990:20ff; Gordon & Doughan (2001) 2002:102, 169, 184f.

bland annat formulerades som en önskan om lika lön för lika arbete. ICW ville att kvinnor skulle delta på samma villkor som män i alla de internationella kommissioner som handlade om arbetets organisering. Dessutom ville rådet – enligt de två historiker som skrivit en relativt okritisk redogörelse för kvinnornas historia inom ILO – ha ”en fyrtiofyra timmars arbetsvecka samt nattarbetsförbud för kvinnor, där det var möjligt, utan att skapa en situation som var negativ för kvinnor.”⁶ Tillägget om att förbudet helst inte borde skada kvinnor får ses som en indikation på att förslagsställarna var medvetna om att nattarbetsförbudet och andra särdrag för kvinnor hade mött kritik. Trots sina uttalade jämlikhetssträvanden ville ICW behålla den internationella konventionen om ett förbud för kvinnor att arbeta nattetid, och med tillägget att kvinnor borde ha en kortare arbetsvecka än män. Kommissionen förberedde en lagstiftning om en 48 timmars arbetsvecka. Här tänkte ICW sig nog en kortare lördag för kvinnor för att de skulle hinna stöka undan hushållsarbetet innan mannen kom hem för sin helgvila. En sådan avsikt låg bakom en praktik med kortare lördagar för kvinnor, som redan hade införts på vissa håll.

Även andra kvinnoorganisationer sände representanter till Paris. Flera av dem anlände sent. Kvinnorna hade inte haft tid att samordna sina krav. Flera grupper begärde att lika lön för lika arbete skulle respekteras. Någon begärde rätt till halvdagsarbete för gifta kvinnor i samklang med ICW. Andra krävde, liksom ICW gjort, kvinnorepresentation vid ILO. Den inflytelserika amerikanska gruppen National Women's Trade Union League ville, liksom ICW, ha ett nattarbetsförbud för kvinnor. Någon ville att ILO skulle verka för betald ledighet för kvinnor vid barnsörd. De flesta framhöll att flickor borde få samma rätt som pojkar till utbildning.⁷

6. "[...]; and limitation of the working week to forty-four hours and suppression of night work for women, where possible, without creating a situation unfavorable to women." Riegelman & Winslow 1990:21; om ICW, Rupp 1997.

7. The Women's Trade Union League var först – fram till 1912 – en fackförening som i första hand genom organisering och avtal ville förbättra för kvinnor. År 1915 hade särslagstiftningar för kvinnor på arbetsmarknaden blivit deras viktigaste fråga. Kessler-Harris 1982:205; Riegelman & Winslow 1990:20ff.

Nattarbetsförbud för kvinnor som en ILOkonvention

ILOs första årsmöte hölls i Washington DC i USA, från slutet av oktober till slutet av november 1919. Organisationen kom därmed snabbt igång. Det mötet gav i sin tur upphov till en kvinnokongress, som försökte påverka den nya internationella organisationen i dess uppbyggnadsskede. Initiativet visar att lönearbete var ett område som engagerade fackligt organiserade kvinnor och att de inte heller riktigt litade på att de män som var deras representanter skulle föra fram deras åsikter. Några av de kvinnogrupper som kommit till Paris under fredsförhandlingarna hade beslutat att genom denna fackliga kongress utforma ett gemensamt kravpaket. Samarbetet fick namnet International Congress of Working Women och attraherade representanter för fackförbund från nitton länder. Den arrangerades av National Women's Trade Union League of America, som varit uttalat positiv till nattarbetsförbud för kvinnor tidigare.⁸

De flesta andra länders fackligt aktiva kvinnor hade också accepterat idén om detta särförbud för kvinnor. Undantag fanns i några nordiska länder. Men den fackliga kvinnokonferensen skulle ändå inte helt stämma överens med ILO i sina formuleringar och krav. Kongresskvinnorna skulle bland annat lämna förslag för kvinnors integrering i den nya organisationen som var mer långtgående än vad ILO kunde anamma.

Redan under fredsförhandlingarna i Versailles hade de organisatoriska formerna för ILO blivit bestämda. Varje land som var med i Nationernas förbund (NF) hade till uppgift att utse fyra representanter i ILO: två skulle väljas av respektive stat, en skulle representera arbetsgivarna och en annan arbetsansidans. Dessa fyra kunde till sig knyta experter. Högsta bestämmande organ skulle vara en församling, en årlig konferens, som bestod av dessa länderrepresentanter. ILOs årskonferens kunde föreslå, inte besluta om, ”konventioner” eller ”rekommendationer”, vilka i sin tur måste föreläggas de olika medlemsstaternas riksdagar, där de kunde förkastas eller accepteras. Detta var den delikata balansgång som skulle göra att nationers suveränitet inte

8. *Resolutions Adopted by First International Congress of Working Women 1919*; Shotwell 1920; Riegelman & Winslow 1990:26.

9. Dvs ”draft conventions and recommendations”, Solano 1920: Appendix III:293–333.

naggades i kanten samtidigt som internationella överenskommelser skulle kunna uppnås. Alla stater ratificerade inte alla konventioner men alla ILOs förslag blev med säkerhet behandlade i varje lands riksdag. ILO skulle ha sitt verkställande organ, sin arbetsbyrå, i Genève eftersom Nationernas förbund skulle ligga där. Arbetsbyrån skulle ledas av en direktör. Byrån skulle även ge ut en tidskrift samt samla och förmedla statistik och information och hålla kontinuerlig kontakt med medlemsstaterna på för ILO viktiga områden.¹⁰

Först ska här redovisas för vad som beslöts vid ILOs första årsmöte, den så kallade arbetarkonferensen. Senare ska det kontrasteras mot kvinnokongressens önskemål, för att visa hur kvinnokongressen på vissa punkter avvek tydligt från det som blev internationella normer. För ILOmötet stod USA som värd. Men USA hade avstått från att gå med i NF. Konferensens värdland stod något förvånande därmed plötsligt utanför ILO. Avståndstagandet till NF hade blivit definitivt bara en vecka innan arbetarkonferensen öppnade. Till ILOs direktör valdes Albert Thomas, en fransk reformistisk socialist, som varit vapenminister under kriget. Han hade varit aktiv i den franska sektionen av den internationella föreningen för arbetarskyddslagstiftning, som ivrigt arbetat för att internationalisera nattarbetsförbudet för kvinnor. Ett sådant förbud gällde sedan 1892 i Frankrike. Albert Thomas visade sig inte heller vara intresserad av att ha kvinnor i de beslutande kretsarna inom ILO, fast många kvinnoorganisationer haft detta högt på sina önskelistor redan i Versailles. Men han såg gärna kvinnor som kontorister, forskare, korrekturläsare, språkexperter och tekniker inom sin organisation.¹¹

Två slags arbetarskyddsreformer kunde ILOs konferens föreslå medlemsstaterna. Den första typen kallades för ”hemställan” eller ”rekommendation” och var en bön om att förslaget skulle beaktas; den andra typen benämndes ”konvention” och var en mycket kraftig rekommendation. I båda fallen stod det varje stat fritt att ansluta sig. Ratificeringar skulle omprövas med 10 års mellanrum.¹²

Arbetarkonferensen i Washington hade fem punkter på sin dagordning: 48

10. Solano 1920 Appendix III; *Berättelse över Landsorganisationens verksamhet år 1919* 1921:77ff.

11. Solano 1920 Appendix III. Phelan 1936:Ch. 1; Riegelman & Winslow 1990:28ff; Mallet 1992; Auslander & Zancarini-Fournel 1995.

12. Solano 1920 Appendix III; *Berättelse över Landsorganisationens ...* 1921:86–98.

timmars arbetsvecka; förebyggande av arbetslöshet; reglering av barnarbete; reglering av kvinnoarbete samt som sista punkt, frågan om de två internationella konventioner som redan fanns: en mot kvinnors nattarbete och en mot användning av vit fosfor; båda gällde industrin och hade antagits i Bern 1906. Skulle de övertas av ILO? Av dessa fem punkter gällde alltså två direkt och enbart kvinnor. Därtill antogs några allmänna principer, som mer eller mindre uttalat gällde kvinnor och deras relation till män. En sådan princip var ”lika lön för arbete med samma värde”.¹³

Uttrycket ”med samma värde” innebar ett krav på en utjämning av löneskillnaderna mellan kvinnor och män, som om den praktiserades skulle innebära att arbeten måste bli värderade, även om de inte vore desamma. Samtidigt tycks formuleringen förutsätta att en genusarbetsdelning skulle fortsätta att gälla. I praktiken skulle denna princip om en arbetsvärdering av arbeten med ungefär samma innehåll inte bli genomförd under 1900-talet. Men avsikten fanns på sätt och vis redan år 1919 som en av ILOs grundprinciper. En annan princip var att yrkesinspektionen skulle ha kvinnor anställda, vilket 1919 redan var fallet i många europeiska länder samt USA.

Arbetarkonferensen kunde enas om följande förslag: en konvention om 8 timmars arbetsdag, det vill säga en 48 timmars arbetsvecka; en hemställan om prioriteringar av arbetslöshetsfrågan; en konvention om kvinnors ledighet från arbete före och efter barnsörod; en konvention om ett nattarbetsförbud för kvinnor och två konventioner om restriktioner av barnarbete. Konferensen beslöt alltså att förvalta den så kallade Bernkonventionen från 1906 om ett nattarbetsförbud för kvinnor, vilket som nämnts redan fanns infört i många länder.¹⁴

Yrkesinspektrisen Betzy Kjelsberg från Norge förde fram de skandinaviska kvinnornas motstånd mot ett nattarbetsförbud som endast gällde kvinnor. Det motståndet hade manifesterats flera gånger tidigare vid internationella och nordiska kongresser organiserade av kvinnor. Den statligt anställda yrkesinspektrisen förklarade att hon var emot särdrag eftersom skyddslagar borde vara till för alla. Hon kunde tänka sig speciellt skydd för mödrar som hade

13. Butler 1920; *Berättelse över Landsorganisationens ...* 1921:85.

14. Butler 1920; Solano 1920: Appendix IV; *Berättelse över Landsorganisationens ...* 1921:86–98; Wikander, Kessler-Harris & Lewis 1995a.

barn under ett år. I det kravet gick hon långt, längre än vad många europeiska länder uppnått nästan hundra år senare:

Jag är emot skyddslagar för kvinnor, utom för gravida kvinnor och kvinnor som tar hand om barn under ett års ålder, därför att jag tror att vi stödjer arbetet för goda arbetsrättsliga lagar mest om vi strävar efter ett förbud mot allt nattarbete som inte är absolut nödvändigt. Det är beklämmande att behöva se gamla utarbetade män eller unga pojkar i känsliga uppväxtår, som måste arbeta nattetid. Många olyckor har ägt rum under natten, när arbetarna är som tröttast.¹⁵

Hon betonade således att allt arbete under natten var farligt och att det fanns grupper av män för vilka nattarbete var minst lika skadligt som för kvinnor, nämligen unga och gamla. Hon gjorde sig till taleskvinna för den resolution som socialdemokratiska kvinnor misslyckats med att få gehör för vid den socialistiska kvinnokongressen i Köpenhamn år 1910. Liknande krav hade andra kvinnor ställt tidigare.

Kjelsberg betonade behovet av skydd för kvinnor som redan var mödrar och de praktiska reformer som borde göras för kvinnor som blev mödrar. Detta hade varit det nordiska bidraget till den feministiska diskursen sedan något årtionde tillbaka.¹⁶ Det var kvinnor, som verkligen var gravida eller vårdade spädbarn, som behövde skydd, inte kvinnor i allmänhet utifrån en diffus uppfattning av dem alla som potentiella mödrar. Inte heller mödrar till äldre barn var en skyddsbehövande kategori, enligt denna syn. Detta ställningstagande kan till en del ses som en polemik mot delar av kvinnorörelsen som talade om en ”moderlighet” som borde ge alla kvinnor en särställning vid lagstiftning. Frågan om moderskapet och dess betydelse på arbetsmarknaden var en av de skiljelinjer som hade blivit allt skarpare inom den första vågens internationella kvinnorörelse, tillsammans med uppfattningar om kvinnans roll i familjen.

15. "I am against protective laws for women, except pregnant women and women nursing children under one year of age because I believe that we are furthering the cause of good labor laws most by working toward the prohibition of all absolutely unnecessary night work. It is hard to see old worn out men and young boys in the most critical period of development work during the night. Many accidents have taken place in the middle of the night when the workers are most tired." Riegelman & Winslow 1990:30.

16. Se vidare den socialistiska kongressen i Köpenhamn 1910, i denna bok.

Kjelsbergs motstånd mot särlagar för kategorin kvinnor och hennes formulering om det nödvändiga med ett skydd för alla arbetare, var produkten av en lång debatt inom feministiska kretsar, som förts inte bara i Norden utan även på kontinenten och i Storbritannien. Det var långt ifrån ett hugskott eller en enstaka individs personliga åsikt, utan en förankrad och genomtänkt argumentering mot särlagar. Att det var viktigt med lagstiftning för alla, eftersom män också behövde skydd, hade ofta betonats. Norska Betzy Kjelsberg kom själv från ett land där nattarbetsförbudet inte hade införts på grund av kritik från främst den borgerliga kvinnorörelsen.¹⁷ Men lika lite som motståndet förut imponerat på lagstiftare, hade det någon effekt i Washington.

Enligt Riegelman och Winslow – i deras icke-problematiserande bok om ILO – talade Maria Vérone från La ligue française pour le droit des femmes vid detta tillfälle. Hon skulle ha framfört en lista som ”inte i praktiken skilde sig från de krav som andra organisationer framförde”. Den bedömningen kan inte vara riktig när det gäller nattarbetsförbudet. Advokat Maria Vérone och den rättighetsorganisation för franska kvinnor som hon ledde sedan 1904, var emot alla typer av särlagar för kvinnor på arbetsmarknaden.¹⁸ Det bör alltså ha varit två kvinnor som vid detta ILOs första årsmöte lyfte fram kvinnoorganisationers motstånd mot nattarbetsförbudet. Men deras sammanlagda insats för jämlikhet fick inget genomslag. Deras protester har därtill förvrängts eller nästan gjorts osynliga i den dokumentation som gjorts efteråt.

Beslutet som togs vid arbetarkonferensen blev en förnyad internationell konvention om ett nattarbetsförbud för kvinnor. Den innebar en skärpning; Bernkonventionen hade omfattat industrier med fler än tio anställda. Nu blev konventionen utvidgad till alla ”industriella företag”, utom de i vilka familjemedlemmar arbetade. Antalet timmar som en kvinna skulle vara ledig från arbetet varje natt höjdes från 10 till 11 timmar. Möjligheter till dispenser för produkters och tillverkningsprocessers skull gavs dock.¹⁹

17. Hagemann 1995:267–289.

18. Dos VER, BMD; ”did not in practice differ greatly from those the other organizations represented”. Riegelman & Winslow 1990:23; Gubin 2004:171.

19. Solano 1920: Appendix III:315ff; Konventionen skulle vara genomförd i juli 1922 av dem som anslöt sig. *Berättelse över Landsorganisationens verksamhet år 1919* 1921:92ff; En evaluering av konventionen och dess revideringar under 1900-talet gjordes av ILO, *Night Work of Women in Industry* 2001.

Varför blev förbudet mot kvinnors nattarbete återantaget och skärpt som en internationell konvention i Washington? Fransmannen Arthur Fontaine, nära medarbetare till socialisten Alexandre Millerand under dennes tid som minister, och sedermera högt uppsatt inom den nya organisationen ILO, sammanfattade redan 1920 de olika argumenten för detta. Han såg ILO som ett viktigt steg för att förena ”de civiliserade nationerna i västvärlden, i Europa och Amerika, vilka har samma behov och liknande vanor”.²⁰ Han förde ett långt resonemang kring vikten av samarbete mellan den fackliga rörelsen och företagare som ville konkurrera över nationsgränserna. Det gällde att sprida gemensamma normer och uppfattningar. Genom den ”sociala rättvisa” som ILO ville stödja skulle fred kunna upprätthållas. Att händelserna i Sovjetunionen och de olika temporära arbetarsovjetererna i Tyskland och Ungern hade bidragit till att skapa fastare band mellan den reformistiska socialistiska rörelsen, näringsliv och stater var inget som doldes.²¹

Men varför ingick i denna internationalisering av ”rättvisa” ett förbud för kvinnor att arbeta nattetid? Enligt Fontaine hade det betydelse av följande, något olika, skäl. Ett första skäl var att några länder redan tidigare förbjudit nattarbete för kvinnor i industrin. Underförstått skulle dessa gärna gå med på att förbudet spreds till andra länder. Bakom detta skäl döljer sig även det om att näringslivet ville ha samma möjligheter till konkurrens över nationsgränserna, alltså ett rättviseskäl företag emellan. Ett andra skäl – förutom att det var ”hygieniskt” olämpligt för alla arbetare att arbeta nattetid – menade Fontaine, var att en kvinnas ”husliga plikter måste utföras under dagtid”. Tanken bakom detta resonemang är något oklar men Fontaine verkar mena att om kvinnor arbetade nattskift skulle de få arbeta dygnet runt. Hur kvinnor skulle hinna med sina plikter i hemmet, om de arbetade utanför hemmet under dagen, framstår som en nästan lika omöjlig fråga. Ett tredje skäl som Fontaine uppgav var att nattarbete bara var nödvändigt i industrier i vilka ugnar hölls brinnande dag och natt – och sådant arbete var hur som helst inte bra för fysiskt svaga kvinnor. Överhuvudtaget var kvinnors fysik inte lämpat för nattarbete, var hans konklusion. Ett fjärde skäl var det som ofta framförts från fackligt håll, nämligen att kvinnor var sämre än män på att organisera sig

20. "The civilised nations of the western world in Europe and America have similar needs and habits of life which do not differ greatly." Fontaine 1920:164f.

21. Shotwell 1920:41ff.

och därigenom förbättra sina arbetsvillkor själva – det måste ordnas genom lagstiftning. Ett femte skäl var att om kvinnor arbetade under natten kunde detta påverka kommande generationer negativt. I sitt sjätte och sista skäl slog Fontaine fast att ”lönearbete för kvinnor tycks ha en negativ effekt på arbetsvillkoren för män, till exempel genom att kvinnor konkurrerar med män, därför att kvinnor nöjer sig med att arbeta för lägre lön än män”.²² Bara i det första och eventuellt i det sista argumentet kan några rättviseskäl skönjas; och de handlade inte om rättvisa för kvinnor.

Arthur Fontaines blandade förklaringar följdes av en slutplädning som förklarade dessa som ”goda skäl” för reformer som gällde kvinnor, så länge som sådana reformer inte hade för avsikt att helt utesluta kvinnor från arbetsmarknaden. Det hade varit lättare, enligt Fontaine, att få igenom nattarbetsförbudet för kvinnor än att få igenom förbudet mot att använda den svårt invalidiserande substansen vit fosfor i tändsticksindustrin.²³ Arthur Fontaine var väl medveten om hur diskussionerna hade gått kring införandet av förbudet. Lika spretande och delvis varandra motsägande som skälen var i hans framställning hade de framförts vid många tidigare tillfällen. Hans plädning lyckades få med fler argument än de flesta andra på samma gång. Många argument utgick från kvinnors plikter i hushållet och handlade alltså mest om gifta kvinnor. En ambivalens kring att kvinnor överhuvudtaget lönearbetade skiner ibland igenom, som i talet om kvinnors sämre kroppsliga förutsättningar eller i att kvinnor borde utföra sina husliga sysslor under dagen. Andra skäl handlade inte om att ”beskydda” kvinnor överhuvudtaget utan om att bevara mäns löner eller likställa konkurrensen mellan företag i olika länder. Männens och företagets bästa sattes då främst.

Arbetande kvinnors internationella kongress

The First International Congress of Working Women 1919 skulle i sina skriftligt formulerade krav delvis avvika från ILOs ställningstaganden i Washington samma år. Men den tog inte avstånd från nattarbetsförbudet för kvinnor.

22. “[...] domestic duties must be performed by her during the day.” (177), “[...] employment of women further tends to affect unfavourably the conditions of labour for men, for example through competition, because women are content to work for lower rates of wages.” (178). Fontaine 1920:176ff.

23. “[...] sound reasons [...]” (178), Fontaine 1920:176ff.

Kvinnokongressen höll sina möten parallellt med början av ILOs årsmöte, under en veckas tid. Nitton länder var representerade, varav merparten hade rösträtt.²⁴ De enades kring tio resolutioner. Huruvida vissa av dessa hade någon inverkan på ILOs beslut vet jag inte, men några av dem avviker på ett intressant sätt. Det bör framhållas att denna kvinnornas kongress inte begränsade sig till att utforma resolutioner som gällde kvinnors villkor: den ställde krav beträffande arbetslöshet, barnarbete, emigration och distribution av råvaror. Den tog till och med ställning i en aktuell politisk fråga, när den krävde att handelsbojkotten mot ett Ryssland i inbördeskrig skulle upphöra.

Kvinnorna krävde representanter av kvinnligt kön på bestämmande positioner inom ILO. Därför ville de se en ändring i fredsavtalets bestämmelse om medlemsländernas representation till ILOs årliga beslutande konferenser. De ville ha representationen utökad till sex personer från varje land: två statligt utsedda samt två representanter för vardera arbetsgivare och arbetare. Av dessa skulle hälften vara kvinnor! Det var ett oerhört radikalt förslag, långt innan kvoteringar diskuterades i andra politiska sammanhang. Kvinnorna skulle alltså utgöra 50 procent av ILOs beslutande årskonferens. Att kvoteringen skulle gälla arbetsmarknaden – på vilken kvinnor redan var verksamma – måste ha varit bevekelsegrunden. Naturligtvis kunde ingen förändring i fredsavtalet komma ifråga, men förslaget blev framlagt och talar för kongresskvinnornas djärvhet och nytänkande. Rösträtt för kvinnor var en av tidens stora frågor, men en lika stor representation som män hade – vem vågade i andra sammanhang hävda det? Här kunde en internationell församling av fackligt aktiva kvinnor komma överens om att ställa ett sådant krav.

I en resolution om arbetstid begärde kvinnokongressen en 44 timmars arbetsvecka i stället för 48 timmar. Om man vill, kan man se det som att den halvdag vilken i praktiken redan tillerkändes kvinnor i vissa industrier, här framställdes som ett krav för alla, som ett jämlikhetskrav. Kvinnokongressen formulerade sig *inte* till förmån för en speciell lagstiftning om kvinnors veckoarbetstid, så som andra kvinnogrupper föreslagit i Versailles. Inte heller

24. Länder med rösträtt var Argentina, Belgien, Frankrike, Indien, Italien, Norge, Kanada, Polen, Storbritannien, Sverige, Tjeckoslovakien och USA. Utan rösträtt var följande länder representerade: Danmark, Japan, Kuba, Nederländerna, Serbien, Spanien och Schweiz. Utifrån vilka normer länder hade rösträtt har jag inte kunnat ta reda på. *Resolutions Adopted by First International Congress of Working Women, Washington, U.S.A., October 28 to November 6, 1919.*

ILO hade för avsikt införa olika långa arbetstider för kvinnor och män, utan höll fast vid sin genusjämlika konvention på 48 timmar. Redan det var radikalt för sin tid och visar på arbetarrörelsens snabbt växande inflytande: dess krav på social rättvisa fanns integrerat i den nya organisationen.

ILO skulle i en konvention rekommendera att kvinnor vid barnafödande fick ledigt från sitt arbete sex veckor före och sex efter nedkomsten. Därtill borde de få fri läkarvård och sitt uppehälle betalt. Men bland kongresskvinnorna fanns det delade åsikter om vad som skulle ligga till grund för rätten till betalning under denna moderskapsledighet. En minoritetsgrupp tyckte att rätten skulle begränsas till kvinnor som själva hade lönearbete eller var gifta med en man som lönearbetade. Andra kvinnor skulle inte få någon ersättning. De reste alltså ett krav på arbetsmarknadstillhörighet. Men den skulle inte vara enkelt knuten till kvinnans eget lönearbete utan skulle lika väl kunna bestå av den anknytning hennes äkta man hade. Hur debatten gått kring detta bland de församlade fackliga aktivisterna vore intressant att veta. Ett jämlikhetskrav var det inte, eftersom en makes arbete kunde gälla för den gravida hustruns del. Samtidigt gjorde kravet på anknytning till ett lönearbete att egenföretagare, jordbrukare och andra som inte hade någon anställning utestängdes. Den ensamstående lönearbetande modern skulle däremot kunna få ersättning. Detta minoritetens förslag kan förklaras med att man ville hålla förslaget inom ILOs verksamhetsområde, lönearbetet, och presentera ett relativt realistiskt krav utifrån det. Men majoriteten av kvinnorna ville ge en ersättning utan att alls knyta den till arbetsmarknaden. De ville ge betalning för det konkreta moderskapet, för själva barnafödandet och uppgiften att ta hand om ett spädbarn. Utöver detta krävde kongressen att en avdelning inom ILO skulle stödja forskning kring graviditet och småbarnsvård samt sprida sådan information till medlemsländerna. Dessa krav blev inte beaktade, troligen för att de ansågs ligga för långt från ILOs område. Men kongresskvinnorna hade fått markera att de såg barnafödande som ett arbete bland andra arbeten! De ville därmed utvidga begreppet arbete till det reproduktiva arbetet, vilket var ett djärvt försök, som totalt skulle ha förändrat ILOs verksamhetsområde, så som det har gestaltats. Genom ILO ville kongressen försöka få igenom att födandet av barn beaktades och betalades som arbete och därtill utsågs till ett speciellt kunskapsområde.

När det gällde nattarbetet höll kvinnokongressen med om att det vore bra

om Bernkonventionen av år 1906 integrerades i ILOs konventioner. Kongressen ville att nattarbetet skulle omfatta tiden från klockan 21 till 6, det vill säga att vilotiden alltid skulle omfatta dessa nio timmar, vilket var mer reglerat än ILO fann önskvärt. Kvinnorna hade därtill lagt in ännu en formulering i sin resolution. Tillägget handlade om män och nattarbete och införde ett jämlikhetsresonemang:

Kongressen begär vidare att nattarbete ska förbjudas i lag för män utom när det är absolut nödvändigt på grund av arbetets speciella natur, eller för att arbetet inte går att avbryta eller om det handlar om tjänster för det allmänna bästa.²⁵

Kongresskvinnorna önskade att i möjligaste mån förhindra allt nattarbete – med vissa undantag. Detta hade varit ett långsiktigt mål som inom socialistiska kretsar tidigare kopplats till kravet på förbudet för kvinnor; man hade sagt att detta bara var det första steget på vägen till ett allmänt förbud. Men knytningen till ett allmänt förbud hade kommit att förloras ur sikte inom socialismen allteftersom förbudet för kvinnor i praktiken blivit infört. Det är därför intressant att se ovanstående framfört med emfas av de fackliga aktivisterna. Bland kvinnor var ett allmänt förbud inte glömt. Kravet närmade sig så att säga från andra hållet, och utifrån den uppkomna situationen när en internationell konvention och många nationella lagar redan fanns, feministers krav på att inga särdrag skulle förekomma. Detta hade socialistiska feminister kämpat för länge och med ännu radikalare anspråk. Kravet togs emellertid inte upp av ILO.

Redan före första världskriget hade några av de ledande inom arbetarskyddsarbetet uttryckt en förhoppning om att det internationella samarbetet skulle bli början till en gemensam europeisk handelspolitik.²⁶ Hundra år senare kan vi konstatera att ILO har överlevt som organisation men bibehållit sin inriktning på arbetsrätt och inte utvidgats till en handelsorganisation.

25. "It [kongressen] further urges that night work shall be prohibited by law for men except in so far as it may be absolutely necessary through the special nature of, or the continuity of the occupation or in case of essential public service." Resolution 4, *Resolutions Adopted by First International Congress of Working Women, Washington, U.S.A., October 28 to November 6, 1919*: 6.

26. Brev från Hans von Berlepsch, Shotwell Vol. 1 1934:478f, Appendix 8.

Istället har EU tillkommit och vuxit till något betydligt mer än ett samarbetsområde för handel. Den ena organisationen är internationell, den andra endast europeisk. Ibland har ILO och EU olika uppfattningar om jämlikheten på arbetsmarknaden, bland annat när det gäller nattarbetsförbudet.